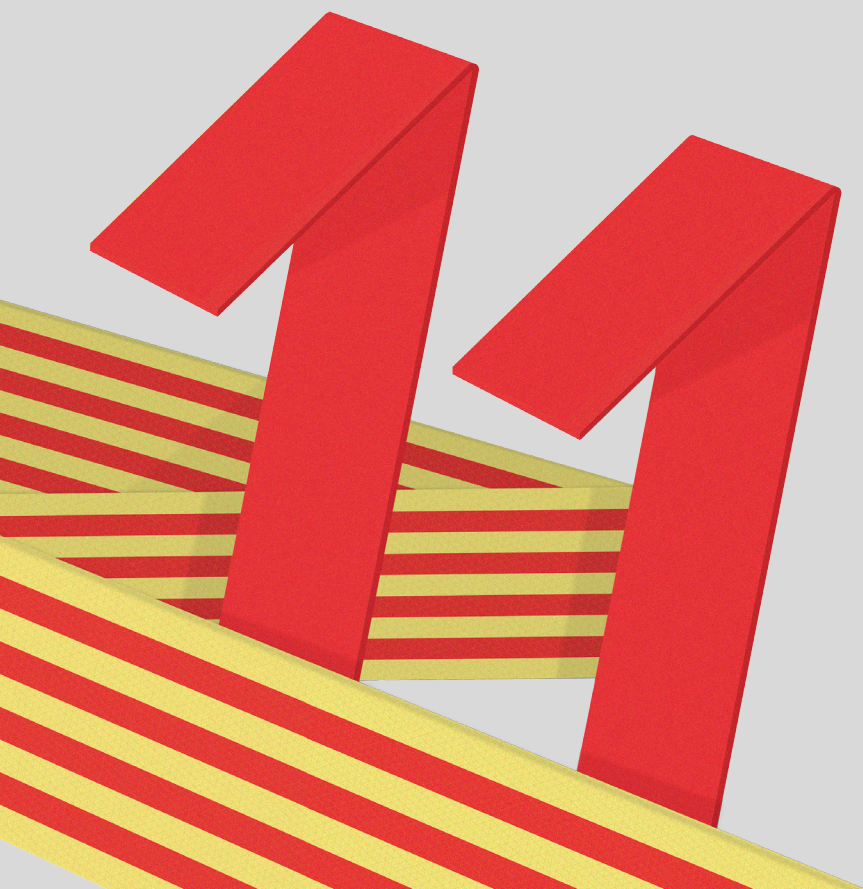

CONFERÈNCIA
11 SETEMBRE
DIADA NACIONAL
DE CATALUNYA 2018

**La dimensió colonial
de la Barcelona contemporània**

Martín Rodrigo y Alharilla

Dijous 6 de setembre de 2018
Saló de Cent de l'Ajuntament de Barcelona

Edició: Ajuntament de Barcelona
Disseny gràfic: estudidaw
© del text, Martín Rodrigo y Alharilla
© de l'edició, Ajuntament de Barcelona
Dipòsit legal: B XXXXX-2018

La dimensió colonial de la Barcelona contemporània

Martín Rodrigo y Alharilla

Dijous 6 de setembre de 2018
Saló de Cent de l'Ajuntament de Barcelona

Excel·lentíssima alcaldessa, autoritats, senyores i senyors, amigues i amics,

No exagero gens si dic que és per a mi un veritable honor fer aquesta conferència sobre la Barcelona colonial o, millor dit, sobre la dimensió colonial de la Barcelona contemporània, una de les diferents facetes que han estat i encara són presents a la capital catalana. I és que qualsevol ciutat conté, dins d'ella mateixa, diferents realitats, de manera que cada ciutat (actual) és el resultat de la suma i juxtaposició de diferents ciutats, tan presents com passades. Una suma de realitats diverses, algunes de les quals es recorden i fins i tot es commemoren mentre que d'altres semblen haver-se convertit en invisibles. Si això és inqüestionable en termes generals, encara ho és més en aquelles ciutats que compten amb una llarga història i amb un passat mil·lenari, com ara Barcelona.

A la Barcelona actual trobem, de fet, nombroses traces tant materials com immaterials dels llegats acumulats durant més de vint segles. Però si no volem anar gaire enrere i ens fixem només en el segle XIX, és a dir, en la centúria en la qual la nostra ciutat va entrar definitivament en la modernitat, no ens resultarà gens difícil trobar ara mateix nombrosos llegats d'un passat relativament recent. Uns llegats i unes traces que han ajudat a configurar la capital catalana tal com la coneixem i la vivim avui en dia.

La Barcelona del segle XIX fou, per exemple, la ciutat on es va aplicar per primer cop la màquina de vapor a una instal·lació manufacturera, la fàbrica Bonaplata, tot iniciant un profund camí transformador de l'economia del país, que convertiria Barcelona en el principal motor d'aquella *Catalunya, fàbrica d'Espanya* que tan bé hem arribat a conèixer. Barcelona fou també la primera ciutat espanyola que va disposar d'un banc privat no vinculat a les finances de la Corona o de l'Estat, el Banc de Barcelona, nascut l'any 1844 de la iniciativa particular d'un ampli conjunt d'homes de negocis del país. Un banc que va contribuir notablement a la modernització del sistema financer de Catalunya en un moment en què s'estaven produint canvis profunds en l'economia de la ciutat i del conjunt del país. Només tres anys més tard, el 1847, es va inaugurar el Gran Teatre del Liceu, una imponent instal·lació que, més enllà de les nombroses representacions d'òpera que va acollir, es va configurar des del primer moment en un espai per a la sociabilitat d'aquella nova classe social que estava transformant la ciutat, d'aquella nova burgesia (industrial, comercial i financera) barcelonina.

Barcelona va ser també l'epicentre de la primera vaga general que hi va haver a Espanya, el juliol del 1855. I és que la capital catalana era aleshores no tan sols la ciutat amb més concentració d'obriers de tot Espanya sinó, de fet, de tot el sud d'Europa. Per això, l'estructura de classes de la Barcelona d'aleshores era profundament moderna, tan moderna que el conflicte social va ser molt present a les places i els carrers de la ciutat durant tota la centúria. D'aquesta manera, la capital catalana fou també la ciutat de les bullangues i de la Jamància. No és casual que la Federació Regional Espanyola de l'AIT, o Primera Internacional, es fundés coincidint amb el Congrés Obrer de Barcelona (el gener del 1870) o que el PSOE decidís que la capital catalana havia de ser la ciutat on tingués lloc la fundació formal del seu sindicat, la UGT, l'agost del 1888.

La Barcelona actual recull, d'una manera o altra, diferents llegats que provenen d'aquella dinàmica, però també convulsa, ciutat del segle XIX. De la Barcelona dels patricis però també

de la Barcelona dels plebeus; de la Barcelona dels obrers però també de la Barcelona burgesa. Una recent tesi doctoral, per cert, obra de José Miguel Sanjuan, titulada *Las élites económicas barcelonesas (1714-1919)*, ofereix una molt interessant radiografia sobre aquesta burgesia barcelonina del segle XIX. El que constata el seu autor és la gran importància que van tenir els *indianos* o *americanos* en el conjunt d'aquella nova burgesia catalana de la qual parlem i que es configurà i consolidà com a classe a partir dels anys 1830 i 1840. Diu Sanjuan que l'impacte d'aquests *indianos* en "l'economia catalana fou molt rellevant, tant pel paper que van tenir dirigint grans inversions com pel capital humà que van aportar a la nova elit catalana formada després de la guerra del Francès" i afegeix que durant el segle XIX les illes de Puerto Rico i, sobretot de Cuba, van suposar "al llarg de diverses dècades un espai on la possibilitat d'acumular capitals es va disparar", especialment per a molts personatges que després es van instal·lar, amb les seves fortunes, a Barcelona.

La gran majoria d'aquests *indianos* de Barcelona no havien nascut a la capital catalana però havien decidit instal·lar-s'hi atrets pel dinamisme econòmic de la ciutat. A més, amb els seus capitals van contribuir a alimentar i augmentar aquest mateix dinamisme. Són, per dir-ho col·loquialment, causa i conseqüència a la vegada de les profundes transformacions econòmiques i socials que estava vivint la Barcelona d'aleshores. De fet, al llarg del segle XIX i tal com he defensat en alguna publicació, Barcelona es va convertir en una "capital del retorn americà" i, com a tal, en una "capital del capital americà". Aquest fet i, sobretot, la magnitud d'aquest fet és un fenomen particularment barceloní. I la peculiar emigració de retorn que van protagonitzar aquests individus va ser un factor rellevant en la vida diària de la capital catalana durant les dècades centrals i finals del segle XIX. Per dir-ho ras i curt, sense el fenomen dels *indianos* no es pot entendre, en tota la seva importància, la dimensió colonial de la Barcelona contemporània.

Vegem-ho amb un exemple concret. A finals del 1840 el Tribunal de Comerç de l'Havana va impulsar una campanya en

contra del nou cònsol britànic a la capital cubana, David Turnbull, un escocès conegut pel seu profund abolicionisme i que volia aprofitar el seu càrrec per aconseguir la desaparició tant del tràfic d'esclaus (que ja era il·legal) com de l'esclavitud a l'illa de Cuba. Interpel·lat pel seu homòleg de l'Havana, el Tribunal de Comerç de Barcelona va subscriure tots els punts de l'escrit que aquest li havia enviat des de Cuba, en defensa de l'esclavitud. I quan va discutir el mateix tema, la Junta de Comerç de Catalunya va encarregar, en primer terme, un informe a vuit "persones que per una llarga permanència en aquell país han adquirit coneixements teòrics i pràctics en l'assumpte". Finalment, també la Junta de Comerç va concloure que calia subscriure, punt per punt, les propostes que arribaven des de l'Havana. Ho van fer perquè: "La masa de intereses que existen entre la Península y sus colonias es de tal importancia y magnitud que sería preciso renunciar a todos los principios de buen gobierno para despeñarnos inconsideradamente por semejantes precipicios", en al·lusió a la pretesa fi de l'esclavitud. Per aquesta raó, i "siendo comerciantes y sobre todo españoles los individuos que lo componen" demanaven al regent Espartero que "evite el horroroso porvenir que presentaría a aquellos habitantes la libertad de la gente de color".

Aquests dos acords, del Tribunal i de la Junta de Comerç de Barcelona, representen una mostra (no pas l'única) de fins a quin punt aquesta nova burgesia barcelonina, nodrida en bona mesura per individus que havien fet fortuna a les Amèriques es va situar sempre políticament en defensa d'un statu quo colonial que, en el cas de Cuba, es basava políticament en la subjecció militar de l'illa sense l'aplicació de les Constitucions espanyoles (del 1837, del 1845 o del 1869), ni que es reconegués el principi de representació política dels cubans com tampoc la resta de principis liberals més bàsics (llibertat de reunió, de premsa, d'associació...). Defensors d'un statu quo colonial que econòmicament es basava en l'explotació del treball esclau. De fet, tant la qüestió de l'esclavitud com la del tràfic d'africans esclavitzats van esdevenir dos dels eixos principals que van ajudar a configurar la dimensió colonial de la Barcelona d'aleshores.

Ja fa temps, de fet, que sabem quins van ser els trets principals que van definir la participació catalana en el tràfic d'esclaus; i ara, alguns estudis recents ens han permès aprofundir en el coneixement del fenomen. Sabem per això que la participació dels catalans (i, en general, del conjunt dels espanyols) en aquesta activitat tan sols va ser significativa a partir del 1810. I sabem també que només deu anys més tard, a partir del 1820, aquesta activitat fou declarada il·legal per les autoritats espanyoles. Aquesta decisió no va significar, en absolut, la fi del tràfic d'africans esclavitzats sinó només un canvi en el seu estatus: es va passar de la legalitat a la il·legalitat. Però el comerç atlàntic d'esclaus amb destinació a Cuba es va mantenir durant gairebé cinquanta anys més, després de la seva formal il·legalització. Perquè ens en fem una idea: dels gairebé 900.000 esclaus que van arribar a aquesta illa al llarg de la seva història, es calcula que dues terceres parts (al voltant de 600.000) ho van fer durant la seva fase il·legal, entre 1820 i 1867. Doncs bé, tant abans com sobretot després de la il·legalització hi va haver molts catalans dedicats al tràfic de persones esclavitzades (sigui com a factors a l'Àfrica, com a mariners, oficials o capitans dels vaixells d'esclaus, com a armadors o finançadors de nombroses expedicions negres i també com a consignataris d'aquestes mateixes expedicions, a Cuba). Si ens fixem particularment en els grans comerciants catalans vinculats a aquesta activitat, hem de parlar, per una banda, dels que s'hi van implicar inicialment des d'algun port cubà (l'Havana, Santiago, Matanzas, Trinidad...) i, per l'altra, dels que ho van fer operant des de Barcelona. Això sí, cal tenir present que molts d'aquells comerciants catalans dedicats al tràfic d'esclaus des de Cuba van decidir finalment traslladar el seu domicili a la capital catalana; i també que uns i altres, des de Cuba o des de Barcelona, van treballar conjuntament, i associats a més a altres individus de diferents orígens i nacionalitats. Cal no oblidar que el tràfic il·legal d'esclaus al segle XIX fou una activitat plenament transnacional.

El paper de Barcelona com a port de sortida de vaixells negres no va ser, tanmateix, un fenomen quantitativament rellevant. Pel que sabem, en la fase del comerç il·legal d'esclaus

van ser al voltant de vint els vaixells que van salpar de la capital catalana cap a les costes africanes. Sabem també que malgrat l'esmentada il·legalitat, el tràfic d'esclaus a Barcelona no va ser pas una activitat clandestina. Faig servir el testimoni del científic Marcelino Andrés, un jove estudiant que va aprofitar el tancament de la barcelonina Acadèmia de Medicina per acomplir el seu somni de viatjar a l'Àfrica. Tal com li va proposar al seu amic, en Mariano de la Paz Graells: "Yo voy a viajar, si quieres venir conmigo podemos llevar a cabo nuestras soñadas expediciones. Una excursión al cabo de Buena Esperanza sería un hermoso paseo. No creas que se trata de ningún proyecto imposible para nosotros, he aquí mi plan. Nos embarcamos en un barco negrero y nuestro viaje al África todavía nos puede proporcionar alguna ganancia. Cuando estemos allí se verá lo que más nos conviene". No li va costar gaire, de fet, a Marcelino Andrés, trobar un vaixell negrer que el portés cap a terres africanes: va salpar de Barcelona el 13 de novembre de 1830 a bord del bergantí *Nueva Amalia*. Es tractava d'un vaixell, per cert, de la flota del comerciant barceloní Jaume Tintó Miralles, el qual compaginaria la seva activitat com a home de negocis amb la seva dedicació a l'Ajuntament de Barcelona, del qual va ser regidor. A mitjan dècada del 1830, Tintó va ser, per exemple, el tresorer de la Junta encarregada de l'eixample de la Reial Plaça de Palau de Barcelona, és a dir, de la comissió municipal encarregada de materialitzar l'enderrocament d'una part de l'antiga muralla de mar de Barcelona. Va ser al seu despatx particular, al carrer Escudellers, al mateix escriptori on Tintó despatxava els seus vaixells a la recerca d'africans captius, on es va licitar aquesta obra.

A banda del paper del port de Barcelona com a lloc de sortida de vaixells cap a les costes africanes, cal tenir present que Barcelona fou: (1) la ciutat d'arribada de nombroses persones que havien estat prèviament vinculades al tràfic d'esclaus a Cuba (o, fins i tot, a l'Àfrica mateixa); i (2) una localitat on es finançaven, totalment o parcialment, expedicions negreres sortides des de les Antilles. Com deia abans, cada cop és més aprofundit el nostre coneixement sobre l'abast d'aquest fenomen. Però, a di-

ferència del que ha passat a altres ciutats portuàries europees, aquest coneixement no s'ha traslladat encara a algun espai de memòria (en format museístic, per exemple) que en permeti la divulgació al conjunt de la ciutadania. En això, Barcelona s'assembla al conjunt de les ciutats espanyoles i portugueses vinculades al tràfic d'esclaus, en cap de les quals hi ha museus sobre el fenomen ni espais de memòria sobre la realitat esmentada; però es diferencia, a la vegada, de les principals ciutats europees, com Liverpool, Bristol, Nantes o Bordeus, per citar-ne algunes, que sí que han abordat la seva relació amb aquest aspecte del passat europeu. Des del meu punt de vista, és aquesta una assignatura pendent, tant per a Barcelona com per a Catalunya i també per al conjunt de l'Estat espanyol.

Si es va mantenir, per cert, un intens comerç d'africans esclavitzats cap a Cuba al llarg de bona part del segle XIX va ser perquè en aquesta colònia espanyola hi havia una notable demanda de mà d'obra. I si els comerciants d'esclaus representaven l'*oferta* d'aquesta peculiar i forçada mà d'obra, els hisendats (i altres homes de negoci de l'illa) representaven la seva *demanda*. I sense demanda no hi hauria hagut oferta. Val a dir que el nombre d'aquests homes de negoci (en la seva majoria, hisendats propietaris de plantacions de canya, treballades per esclaus), de Cuba i de Puerto Rico, que es van establir a Barcelona va ser notable. I tots ells van contribuir, amb els seus capitals, a la modernització econòmica de la ciutat. Una de les traces més evidents d'aquest fenomen té a veure amb el llegat urbanístic d'aquests *indianos* enriquits a les Antilles, d'uns personatges que van invertir una part de les seves fortunes, acumulades al Carib espanyol, en la compra o construcció d'immobles a la ciutat. Sense afany d'exhaustivitat podem parlar de la Granja Vella de Martí Codolar (propietat d'Isidre Inglada i Marqués, enriquit a l'Havana), dels onze edificis contigus i dels famosos porxos d'en Xifré (fets construir per Josep Xifré i Casas, enriquit també a l'Havana i a Nova York), del Palau Moja (comprat el 1871 per Antonio López y López, enriquit a Santiago de Cuba), del Palau Marc (comprat el 1876 per Tomàs Ribalta Serra, enriquit a Sagua la Grande) o del Palau de les Heures (fet construir per Josep Gallart Forgas,

enriquit a Ponce, a Puerto Rico). I si aquest llegat immobiliari vinculat al fet colonial es pot resseguir per diferents llocs i espais de Barcelona, és sobretot en la construcció de l'Eixample on es pot apreciar el pes dels capitals transferits des de Cuba. I és que van coincidir cronològicament l'inici de la construcció de l'Eixample barceloní amb la guerra dels Deu Anys a Cuba (1868-1878), un fenomen que va provocar una fugida de capitals de l'illa, alguns dels quals es van invertir en el bastiment d'edificis a l'Eixample. Tal com va recollir la Junta Provincial d'Agricultura, Indústria i Comerç de Barcelona l'any 1879: "La insurrección de Cuba [...] hizo venir a la península inmensos capitales que buscaban colocación en la industria o en las construcciones civiles, viéndose entonces levantarse casas a centenares en el ensanche de Barcelona y en los pueblos de su llano". De fet, algunes de les principals famílies promotores de l'Eixample havien fet efectivament fortuna a Cuba: els Samà, els Goytisolo, els Xiqués, els Quadreny, els Gumà, els Carbó...

Fou precisament la coincidència entre l'esclat de la primera guerra d'independència, a Cuba, i l'inici d'una política tímida-ment abolicionista pels governs del Sexenni Democràtic, el fet que va generar una àmplia mobilització dels sectors patricis de la ciutat més vinculats al món colonial espanyol de les Antilles. Aquest fenomen no va ser exclusivament barceloní sinó que va implicar les principals ciutats espanyoles, tot i que a la capital catalana va tenir una rellevància especial, donat el pes dels seus vincles amb Cuba. L'entitat barcelonina que millor expressà aquesta defensa de l'estatu quo colonial fou el Círculo Hispano Ultramarino, un grup de pressió nascut el desembre del 1871 sota el patrocini de la gran patronal catalana, el Fomento de la Producción Nacional. El seu primer president fou en Joan Güell i Ferrer i el seu primer sotspresident fou l'Antonio López y López, dos individus que acabarien tenint, anys més tard, dues estàtues a dos espais diferents de Barcelona per mantenir viu el seu record a la ciutat, generació rere generació. No només ells dos, també la resta de membres de la junta directiva del Círculo pertanyien a la plutocràcia local d'aleshores. De fet, la major part d'ells s'havien enriquit a Cuba o Puerto Rico abans d'instal·lar-se

a Barcelona i tot i que havien fet de la capital catalana l'epicentre de la seva vida i dels seus negocis, molts seguien conservant encara interessos directes a les Antilles. La seva actuació com a grup resulta determinant per entendre tant les resistències a l'abolició de l'esclavitud a Cuba com el fet de la seva tardana abolició, en termes comparatius. No hem d'oblidar que Espanya fou l'últim país europeu a abolir l'esclavitud (l'any 1886) i que aquesta cronologia tan tardana s'explica, en part, per les fortes resistències a la seva abolició per part dels sectors patricis, tant a la colònia com a la metròpoli. I la ciutat de Barcelona no només no va ser una excepció sinó que va actuar com a punta de llança d'aquests mateixos sectors antiabolicionistes.

A títol d'exemple, vull rescatar aquí només un dels molts escrits promoguts pel Círculo Hispano Ultramarino de Barcelona. Es tracta d'una carta enviada el gener del 1873 al president del Govern espanyol demanant que no s'aprovés l'abolició de l'esclavitud a Puerto Rico, segons un projecte de llei que s'estava debatent al Congrés dels Diputats. Van signar aquella carta un total de 238 dones, totes elles "nacidas en las islas de Cuba y Puerto Rico y residentes en esta capital". Un nombre tan relativament alt (238) de dones nascudes en alguna de les dues Antilles i veïnes de Barcelona posa de relleu la importància que tenien aleshores aquest col·lectiu dels indians enriquits a Cuba o a Puerto Rico en el si de les classes propietàries. En lloc d'explicar jo el contingut d'aquella carta deixaré que parlin aquelles dones de la burgesia barcelonina. Deien elles:

"No queremos la esclavitud. ¿Qué hemos de quererla si somos mujeres y católicas? Pero queremos menos aún que se suma en la barbarie a los infelices a quienes se pretende favorecer, haciendo de la hermosa Cuba, de la bella Puerto Rico, dos tribus semejantes a la desdichada Santo Domingo".

Van fer servir, de fet, l'espantall de la revolta d'esclaus d'Haití (que s'havia produït vuitanta anys abans) per justificar un sistema que pretenia seguir negant el dret a la llibertat de moltes persones:

“Póngase un arma en manos de un niño y se herirá con ella. Niño es el que ha vivido siempre bajo tutela y arma mortífera la libertad, para quien no sabe hacer de tan precioso don el uso conveniente [...] Además, Excmo. Señor ¿qué uso conveniente se quiere que hagan de su libertad sin preparación alguna, unos seres que por sus naturales instintos, por su condición y por otras razones de todos conocidas, no saben vivir sino guiados por el suave yugo de los consejos y del amor de sus amos, con los que se hallan identificados? Bárbara crueldad será, por tanto, que no caridad ni aun filantropía, el lanzar a tantos millares de hermanos nuestros, en la sima de los vicios y del crimen [...] Desista pues V. E. de las malhadadas reformas y desistan los que le empujan por tan funesto camino”.

No voldria transmetre la impressió que la dimensió colonial de la Barcelona d'aleshores implicava únicament els sectors patricis de la ciutat. Al contrari, si analitzem els comportaments de la Barcelona plebea hi trobarem també nombroses traces de l'existència d'allò que alguns han anomenat imperialisme popular. Al llarg de la segona meitat del segle XIX, les places i els carrers de Barcelona van ser testimonis de nombroses mobilitzacions massives celebrant victòries militars a ultramar o reclamant la necessitat de mà dura per part de les autoritats i els militars espanyols. Em fixaré només en quatre d'aquests episodis, tot i que n'hi va haver més: em centraré en la guerra d'Àfrica, en el comiat als Voluntaris Catalans a la Guerra de Cuba, en la mobilització ciutadana que acompanyà el conflicte de les Carolines i en el comiat al general Valerià Weyler cap a Cuba.

En el marc de l'anomenada guerra d'Àfrica, el desembre del 1859 el Govern espanyol va aprovar la creació d'un cos de Voluntaris Catalans, integrat finalment per 466 homes, dels quals el 67 per 100 pertanyien al partit judicial de Barcelona. Aquests voluntaris catalans van tenir una destacada participació en aquell conflicte militar contra el Marroc, que va acabar amb una victòria espanyola. Quan acabada la guerra aquells voluntaris van tornar a Barcelona, a principis de maig del 1860, hi va haver tres dies consecutius de celebracions oficials amb una notable

participació popular. Un escalf popular que es va notar de forma especial durant la multitudinària rebuda que van tenir aquells voluntaris moments després de desembarcar. A la plaça de Sant Jaume es va aixecar, per exemple, una piràmide d'honor com a símbol d'aquella recent victòria militar contra els marroquins. I un jove poeta de la Renaixença, Víctor Balaguer, va ser l'encarregat de fer un emotiu discurs, en què va dir: "Benvinguts a la mare pàtria, voluntaris! Benvinguts els forts, els valents, els herois de Tetuan i Wad-Ras! Els qui renovant les gestes de Cèsar, partíreu, arribàreu i vencéreu. Barcelona us rep amb els braços oberts. Després dels perills de la campanya, els honors del Capitoli. L'Excel·lentíssim Ajuntament us acaba de donar la corona oficial; nosaltres venim a oferir-vos la corona popular". No és gens casual, doncs, que uns anys després s'aprofités el nomenclàtor del nou Eixample de la ciutat per mantenir viu el record d'aquella guerra, amb uns noms que encara avui perduren. Mantenim, així, dues referències a dues batalles d'aquell conflicte de traç neoimperial: la plaça de Tetuan i el carrer de Castillejos. I, a més, la presó de dones de la ciutat se segueix coneixent com a la presó de Wad-Ras, també en record d'una batalla d'aquella guerra d'Àfrica.

Deu anys més tard, a principis del 1869, l'esclat de la primera guerra d'independència a Cuba va provocar que la Diputació de Barcelona impulsés la creació d'un altre cos de voluntaris catalans. Un cos que havia de lluitar al costat de l'exèrcit espanyol i en contra dels independentistes cubans. També aquests Voluntaris Catalans, com els seus homòlegs de la guerra d'Àfrica, calçaren espartenyas i vestiren el seu cap amb barretines per remarcar l'origen inequívocament català de la iniciativa. Quan la Diputació va fer la crida per a l'allistament dels voluntaris parlava d'"un batallón de Voluntarios de Cataluña que reverdecido los laureles ganados por nuestros antepasados en los campos del Asia [...] sustente y afiance el dominio de nuestro glorioso pendón en las posesiones españolas de América" i el capità general de Catalunya reblava el clau identificant els futurs voluntaris com a "bravos hijos de los invencibles almogávares" als quals recordava "el grito de «desperta ferro»". Aquesta iden-

tificació entre la nova iniciativa dels Voluntaris de Cuba i l'antic imperi medieval català per la Mediterrània va estar present també en l'acte d'entrega de la bandera, el 24 de març de 1869. El diputat provincial encarregat de fer el discurs va dir a aquells joves que estaven a punt de marxar a la guerra colonial, on potser trobarien la mort: “Catalanes sois y catalanes fueron los que en remotas edades llevaron triunfantes nuestras armas en Mallorca y en Ibiza, en África y en Sicilia; y en Grecia, y en Cerdeña, y en Italia”. I el president efectiu de la Diputació de Barcelona va culminar l'acte tot dient, tal com recolliria el *Diari de Barcelona*, “que les hablaba en catalán porque catalanes eran todos [...] y porque la empresa era catalana”, insistint a més en el fet que “no se ha acabado aún el valor catalán, como lo evidenció la guerra de África”. Val a dir, d'altra banda, que quan el primer dels tres cossos d'aquests 3.075 Voluntaris Catalans va embarcar al port de Barcelona, rumb a Cuba, es va tornar a produir un acte festiu i massiu que mostrava l'adhesió de bona part de la població barcelonina a aquella iniciativa.

El 27 d'agost de 1885 es van tornar a omplir novament els carrers de Barcelona. En aquest altre cas, va ser per una manifestació convocada per una entitat empresarial, el Círculo de la Unión Mercantil, en protesta per l'intent de l'Imperi Alemany d'ocupar l'arxipèlag de les illes Carolines, al Pacífic, que estava formalment sota la sobirania espanyola. Fou certament una manifestació massiva, molt massiva. La premsa del moment va xifrar en 120.000 els assistents a aquella demostració. I tot i que aquella xifra resulta inversemblant, per exagerada, el fet que es publicqués (i es recollís a altres publicacions fora de Barcelona) dona una idea de la magnitud de la manifestació en qüestió. Un dels que hi va participar, el polític i escriptor Conrad Roure, ens va deixar una acurada descripció en les seves memòries. Roure donava per bona la xifra de 120.000 assistents tot matisant que aquesta quantitat “unida a la de los ciudadanos que desde los balcones y arroyos vitoreaban a aquéllos durante el recorrido sumaba un total de 250.000 barceloneses”. I va afegir, a més, que: “Las calles y las plazas por las cuales pasaba la manifestación estaban atestadas de gente, lo propio que los

balcones de las azoteas de las casas, y los estrepitosos aplausos y entusiastas vítores expresaban claramente la adhesión de los barceloneses todos a aquel solemne acto en protesta del despojo de que España estaba amenazada de ser víctima por parte de los alemanes”.

El quart i últim episodi de mobilització popular barceloní al qual vull fer referència va tenir lloc quan l'aleshores capità general de Catalunya, el mallorquí Valerià Weyler, va embarcar al port de Barcelona rumb a Cuba, el 25 de gener de 1896, per assumir el comandament de l'exèrcit a l'illa, novament en el marc d'una guerra per la Independència. Tothom sabia que el nomenament de Weyler, en substitució de Martínez Campos (a qui s'acusava d'haver estat massa tou en la repressió de l'aixecament cubà) significava una aposta per la força. Weyler no decebria, de fet, els qui volien mà dura contra els cubans aixecats en armes contra Espanya i acabaria promovent la creació dels anomenats “camps de reconcentració”, unes instal·lacions que servien per recloure la població civil cubana tot evitant el suport que podien donar a l'exèrcit mambí. Doncs bé, quan Weyler va sortir de missa de la basílica de la Mercè cap al port, la premsa va recollir que “al salir el general del templo ha sido vitoreado con entusiasmo”. I la descripció del que va succeir després és prou significativa: “Una hora antes de la señalada para el embarco de los escuadrones, un gentío considerable llenaba los andenes alto y bajo de la Riba, sin que a duras penas pudieran abrirse paso las parejas montadas de la Guardia Civil y municipal. La gente se estrujaba llenando también las escaleras de los muelles y las grúas de mano que sirven para la carga y descarga”. Tots volien acompanyar aquell general Weyler que era sinònim de mà dura i que estava a punt de salpar cap a la principal colònia espanyola.

Aquests quatre esdeveniments (o moments) de la història de Barcelona posen de relleu fins a quin punt importants sectors de la població de la ciutat estaven disposats a sortir al carrer i mobilitzar-se en defensa d'agressives iniciatives imperialistes (com la guerra d'Àfrica) o en defensa també de la integritat de l'imperi colonial espanyol del segle XIX (fos qüestionat interna-

ment, com a Cuba, o externament pels alemanys, com a les Carolines). Certament, com he volgut mostrar, la dimensió colonial de Barcelona va tenir un inqüestionable vessant popular, plebeu. Però va estar lligada sobretot als sectors patricis de la ciutat, als sectors burgesos. Tant fou així que no resulta exagerat dir que, en termes econòmics, Barcelona fou la veritable capital del colonialisme espanyol del segle XIX. Dit d'una altra manera, la capital catalana fou la ciutat espanyola on van haver més empreses capaces de traduir en beneficis i dividendes l'existència d'aquell imperi colonial i insular espanyol d'aleshores. L'activitat de tres grans empreses pot servir per il·lustrar el fenomen al qual estic fent referència: la naviliera Antonio López y Compañía (després, Compañía Trasatlántica), el Banc Hispano Colonial i la Compañía General de Tabacos de Filipinas. Anem per parts.

La primera d'aquestes empreses la van fundar sis socis, quatre dels quals s'havien enriquit a Santiago de Cuba. I va portar per nom el del seu soci principal, l'Antonio López y López, veí de Barcelona. Nascuda l'any 1857, quatre anys més tard va aconseguir el contracte oficial per a la conducció del correu (i dels soldats) cap a les colònies espanyoles a les Antilles: Cuba, Puerto Rico i Santo Domingo. En virtut d'aquest contracte, va assumir el monopoli del transport dels soldats (tant a l'anada com a la tornada) durant la guerra de Santo Domingo (1863-1865), i les dues de Cuba, la guerra dels Deu Anys (1868-1878) i la del 1895-1898. La possibilitat de comptar, a més, amb uns ingressos fixos pel transport de la correspondència oficial provinents dels pressupostos de l'Estat van permetre que es consolidés com la principal naviliera espanyola. Transformada ja en Compañía Trasatlántica, va assumir l'any 1884 la línia oficial de correu a les Filipines i, amb el nou contracte del 1887, també les línies que anaven al nord d'Àfrica i a la Guinea espanyola, totes subvencionades. Parlem d'una naviliera tan barcelonina que era aquí on es matricularen els seus vaixells i on sempre es va domiciliar la seva gerència.

L'Antonio López y López fou també l'impulsor (i primer president) d'una entitat financera tan estretament vinculada al

colonialisme espanyol que el seu nom ho diu tot: el Banc Hispano Colonial. Aquesta entitat va néixer el 1876 amb un capital aportat a parts iguals per empresaris de tres ciutats diferents: Madrid, l'Havana i Barcelona. Tot i així, fou a la capital catalana on s'establí el seu domicili social i on residien nou dels seus vint-i-nou consellers. Aquest banc va assumir la gestió i el control de les duanes de Cuba, des de la seva fundació l'any 1876 i fins a la fi del domini espanyol sobre l'illa, el 1898.

El juny de 1881 el Govern espanyol va decretar la fi de l'estanc del tabac a l'arxipèlag filipí. Així, aquella mesura liberalitzadora va facilitar l'entrada de capitals privats en el sector de la producció, elaboració i comercialització de tabac a aquella llunyana colònia espanyola. De fet, el naixement de la Compañía General de Tabacos de Filipinas s'explica precisament per la voluntat d'un grapat d'empresaris, molts d'ells catalans, que volien cobrir ràpidament el forat que deixava la hisenda colonial amb el de-sestancament del tabac. I és que aquella empresa va néixer a Barcelona el novembre del 1881, a partir de la iniciativa d'Antonio López y López, primer marquès de Comillas, i amb el suport financer del banc que presidia, l'Hispano Colonial. Parlem d'una empresa netament colonial (com bé va mostrar, molts anys més tard, un dels seus principals executius, el poeta barceloní Jaime Gil de Biedma), però parlem també de la primera firma multinacional espanyola, domiciliada a la capital catalana i nascuda per convertir en dividends el domini colonial espanyol sobre l'arxipèlag filipí.

Tant la Compañía Trasatlántica com el Banc Hispano Colonial i Tabacs de Filipines van ser tres empreses capaces de sobreviure a la fi de la sobirania espanyola sobre les illes de Cuba i Puerto Rico i sobre l'arxipèlag filipí, l'any 1898. Tot i així, cal tenir present que la pèrdua d'aquelles tres colònies insulars va tenir un impacte notable per a la societat barcelonina, catalana i espanyola. No és aquest el lloc per analitzar aquell impacte però sí per assenyalar que aquell sotrac no va significar, ni de bon tros, la pèrdua d'aquesta dimensió colonial de Barcelona de què estem parlant. Jo m'he volgut centrar en el segle XIX però es podria fer

un esforç semblant per analitzar la Barcelona colonial pròpia del segle xx. Sense entrar-hi en detall deixeu-me, per acabar, destacar alguns elements que han de servir per il·lustrar el que estic dient. Cal no oblidar que, després del 1898, el colonialisme espanyol es va centrar en el continent africà: sobretot en el Marroc i en l'anomenada Guinea Espanyola.

Fou precisament a Barcelona on es van publicar les actes dels quatre congressos africanistes convocats, entre 1907 i 1910, pels centres comercials hispanomarroquins. I fou també a la capital catalana on s'editava aleshores la revista dels cercles colonialistes: *África*. Revista española ilustrada consagrada a la defensa de los intereses nacionales en Marruecos, Costa del Sáhara y Golfo de Guinea. A la mateixa ciutat on Prat de la Riba havia publicat, l'any 1906, el seu llibre *La nacionalitat catalana*, on defensava el tipus d'imperialisme que segons l'ideari de la Lliga Regionalista havia de protagonitzar Catalunya, l'imperialisme modern: “Dominar per la força de la cultura servida i sostinguda per la força material és l'imperialisme modern, l'imperialisme integral, el de les grans races fortes d'ara”, va deixar escrit. Prat volia la regeneració dels pobles d'una Espanya que havia d'estar liderada per Catalunya per poder participar en la cursa imperialista “sobre les terres bàrbares”. Cinc anys més tard va publicar un escrit a *La Veu de Catalunya* on afirmava que Catalunya seria una de les grans beneficiades del colonialisme europeu a l'Àfrica: “Grans han de ser per a nosaltres, els catalans, els beneficis [...] per obra i gràcia de la colonització d'Àfrica, ens trobarem convertits de raval, de marca fronterera de la barbàrie, en via central de l'intercanvi de grans pobles”. I destacava els avantatges de Barcelona per aconseguir aquests beneficis, tot insistint en els seus “atractius urbans”, la seva “monumentalitat”, la “perfecció dels seus serveis”, la qualitat dels seus “establiments i instituts públics” i de les seves “cultura” i “vigorosa personalitat”. Potser per aquests atractius, com suggereix l'Eloy Martín Corrales, fou que el sultà Muley Hafid optés per Barcelona com a lloc de residència després d'abdicar en favor d'un germà seu l'any 1912, el mateix any que va començar el protectorat francoespanyol sobre el Marroc.

I si els vincles de Barcelona amb el Marroc foren notables, ho foren encara més amb les possessions espanyoles al golf de Guinea. Doncs bé, tal com ha analitzat amb detall Jordi Sant, la ciutat de Barcelona fou tant el centre neuràlgic dels negocis colonials espanyols a Guinea com del lobby polític creat per defensar-los: només cal seguir les pàgines de la revista *La Voz de Fernando Poo*, editada a Barcelona, o mirar amb detall l'activitat de la Unió de Agricultores de la Guinea Española, domiciliada al carrer Comtal. És per tot això, i més, que una exposició recent que va allotjar el Museu de les Cultures del Món dedicada a la Guinea Equatorial i anomenada «Ikunde» (com el centre d'experimentació que van mantenir el zoo i l'Ajuntament de Barcelona als territoris continentals de la colònia espanyola durant molts anys) portava significativament per subtítol "Barcelona, metròpoli colonial". Per cert, quina metàfora pot ser millor per il·lustrar aquesta *Barcelona, metròpoli colonial* de Guinea que la que ens va proporcionar el goril·la Floquet de Neu, nascut a la selva guineana i veritable símbol de la ciutat durant les tres dècades finals del segle xx.

Efectivament, Barcelona fou la metròpoli colonial de la Guinea espanyola, al segle xx. Hem vist també com abans, al segle XIX, hi havia una Barcelona colonial estretament lligada a Cuba, Puerto Rico i les Filipines. Avui, al segle XXI, trobem moltes traces i llegats d'aquesta potent dimensió colonial de la ciutat. Com deia en començar, la Barcelona actual conté diferents realitats, configurant-se com a ciutat a partir de la suma i juxtaposició de diferents ciutats, tan presents com passades. Trobem traces de la pionera ciutat fabril, de la ciutat de les bullangues i la Jamància, de la ciutat que aixecà el Liceu com una iniciativa completament privada, de la ciutat batejada com a Rosa de Foc però també de la Barcelona colonial. I aquest fet, sigui quina sigui l'opinió que ens mereixi en l'actualitat, no ha de ser ni amagat ni oblidat.

Moltes gràcies.

Martín Rodrigo y Alharilla

**Ajuntament
de Barcelona**